

Ніколенко Л.М., аспірантка
ДонНТУ (м. Донецьк)

ЗМІНА МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ОРІЄНТИРИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Визначено необхідність і розроблено рекомендації щодо зміни моделі державної інноваційної політики в умовах глобалізації. Виділено орієнтири для удосконалення заходів державного регулювання інноваційної діяльності в Україні.

Ключові слова: *інноваційна діяльність, державна інноваційна політики, глобалізація, стимулювання, державне регулювання.*

Определена необходимость и разработаны рекомендации по изменению модели государственной инновационной политики в условиях глобализации. Выделены ориентиры для совершенствования мер государственного регулирования инновационной деятельности в Украине.

Ключевые слова: *инновационная деятельность, государственная инновационная политики, глобализация, стимулирование, государственное регулирование.*

Identified the need and recommendations for changes in the model of the state innovation policy in the context of globalization. Allocated targets for the improvement of state regulation of innovation activity in Ukraine.

Key words: *innovation, public policy innovation, globalization, incentives, government regulation.*

Стимулювання інноваційної діяльності на сучасному етапі перетворилося на одне з найважливіших завдань економічної політики. Це зумовлено важливістю інновацій для підвищення рівня конкурентоспроможності та економічної ефективності виробництва, створення нових галузей і забезпечення

сталого економічного зростання. У зв'язку з цим виділився окремий напрям – державна інноваційна політика (ДІП). Міжнародна конкуренція змушує країни постійно удосконалювати ДІП, підвищувати її ефективність, розширюючи роль держави в інноваційному розвитку.

Світова економіка вступила в епоху глобалізації, яка, з одного боку, сприяє загостренню міжнародної конкуренції, а з іншого – суттєво змінює умови інноваційної діяльності. Окрім цього, глобалізація автоматично підсилює тенденції лібералізації, породжуючи нову «хвилю» зниження бар'єрів міжнародних потоків людей і капіталу, сприяючи транснаціоналізації та ін. Інтенсивно формується міжнародна система регулювання конкуренції, яка забороняє або суттєво звужує використання багатьох інструментів державної підтримки. Усе це робить існуючу модель ДІП більш суперечливою та часто малоефективною. Тому виникає науково-практичне завдання адаптації інститутів, методів і механізмів ДІП до умов глобалізації, вирішення якої не тільки буде сприяти подоланню існуючих проблем, але і дозволить доповнити теорії інновацій і державного регулювання економіки. Це завдання є актуальним для України у контексті підвищення рівня відкритості національної економіки і задекларованих настанов щодо переходу до інноваційної моделі розвитку.

Необхідність трансформації моделі ДІП відповідно до глобалізаційних тенденцій підтверджується світовим досвідом і численними науковими дослідженнями. Ускладнення проблем державного регулювання економіки в умовах глобалізації розглянуто у роботі В. Загашвілі. Обґрунтовано необхідність зміни формату державного регулювання і оновлення існуючого інструментарію [1]. Закономірності формування і розвитку міжнародної системи регулювання конкуренції охарактеризовані у роботі Д. Дідківської [2]. Результати дослідження свідчать, що можливості прямої державної підтримки закономірно стають усе більш обмеженими, застосування відповідних методів не тільки забороняється міжнародним торговельним законодавством, але і стає недоцільним. В. Гусев розглядає зміну ДІП у контексті інтернаціоналізації економіки, виділяючи її спрямованість на розвиток зовнішньоекономічних

зв'язків [3]. Я. Корнаї досліджує сфери появи інновацій, погоджує інноваційний розвиток і характер економічної системи [4]. Н. Гаврилова узагальнює досвід США, які протягом декількох десятиліть демонстрували найбільш масштабні результати в інноваційному розвитку [5]. У роботі О. Чернеги, В. Білозубенко та І. Бондаренко розглянуто специфічні заходи підтримки інновацій, що використовуються у ЄС [6]. В. Зайцев розглядає напрямки реформування інноваційної системи Японії та удосконалювання ДПП даної країни у контексті адаптації до умов глобалізації [7]. С. Крамер на прикладі країн Східної Європи виділив особливості стимулювання інновацій у перехідних економіках, які пов'язані із прискороною інтеграцією у світове господарство [8]. Проведений аналіз підтверджує актуальність завдання зміни моделі ДПП в умовах глобалізації, а також дозволяє визначити пріоритетні напрями відповідних перетворень. Залишається відкритою низка методологічних і методичних питань проведення таких змін, що вимагає науково обґрунтованих пропозицій.

Мета роботи: розробити загальні рекомендації щодо зміни ДПП в умовах глобалізації та виділити відповідні орієнтири для України.

Отже, ДПП у цілому спрямована на створення сприятливих умов для інноваційної діяльності, надання підтримки інноваційно активним підприємствам, створення необхідної для інновацій законодавчо-правової бази. Вона являє собою складний комплекс методів і механізмів стимулювання інноваційної діяльності і підтримки інновацій, покликано сприяти всеосяжному і динамічному інноваційному розвитку національної економіки.

Глобалізація як об'єктивний процес розвитку світової економіки торкається всіх сфер життєдіяльності людини. У сфері нових знань та інновацій глобалізація має особливі прояви. Вона сприяє поширенню нових знань і досвіду у світовому масштабі. На локальному рівні розширюються можливості розробки інновацій. Окрім цього, в умовах глобалізації легше залучити фінансові і людські (інтелектуальні) ресурси, необхідні для інноваційної діяльності. Глобалізація сприяє розвитку міжнародних науково-технічних зв'язків, дозволяє розширювати відносини співробітництва і кооперації. Усе це

може розглядатися як позитивні наслідки глобалізаційних процесів. У той же час в умовах глобалізації ускладнюється державне регулювання економіки і забезпечення позитивних процесів. Держава втрачає можливості регулювання, уступаючи їх силам глобального ринку. Внаслідок транснаціоналізації (глобалізації виробництва) підтримка окремих секторів набуває низки протиріч, пов'язаних із суб'єктністю діяльності. З одного боку, необхідно всіляко сприяти підвищенню конкурентоспроможності економіки, з іншого – це пов'язано з підтримкою підприємств, які повністю або частково належать закордонному капіталу. Глобалізація сприяє не тільки припливу, але і відтоку нових знань і ресурсів. Інноваційні розробки, що виконані національними підприємствами за підтримки держави, можуть досягати практичної реалізації за кордоном. Це робить державну підтримку недоцільною і вимагає додаткових змін у моделі ДПП. Говорячи концептуально, необхідно підтримувати інноваційну діяльність національних підприємств, при цьому забезпечуючи те, щоб саме вони займалися комерціалізацією інновацій. При цьому, використання секторальних підходів до стимулювання стає усе більш обмеженим, як і застосування методів прямої підтримки.

Глобалізація ринків суттєво підвищує рівень невизначеності у сфері інноваційної діяльності, виникають додаткові ризики появи інновацій з інших країн. Тому масштаби й інтенсивність ДПП повинні підвищуватись, що збільшує проблеми і протиріччя, згадані вище. Особливо це характерно для сфери радикальних інновацій, розробка яких вимагає великого обсягу ресурсів і тривалого часу. Вільний характер дифузії інновації в умовах глобалізації по-новому ставить питання про збереження технологічної незалежності. «Витік» продуктивних інновацій викличе втрату відносно невеликого обсягу витрачених на їх розробку ресурсів, а також ринкових позицій тільки на деякий час, який можна суттєво скоротити. В окремих випадках це може навіть прискорити появу нових продуктів, розроблених на основі тих, які перейшли за кордон. З технологіями усе складніше. Її розробка займає великий проміжок часу і є більш витратною. Тому «витік» технологій, по суті, означає втрату і ресурсів, і

технологічних переваг, і нових можливостей підвищення економічної ефективності виробництва. Звичайно і продукти, і технології бувають різними, однак експорт нових технологій (і навіть технологічних розробок) є більш шкідливим для розвитку економіки і виробництва.

Представлені вище негативні наслідки глобалізації характерні для тих інновацій, які виникають у підприємницькому середовищі і середовищу винахідників-ентузіастів. У той же час, як відзначає Я. Корнаї, інновації часто виникають у військовому секторі, у цивільному державному секторі (особливо у сфері охорони здоров'я та навколишнього середовища), ініціюються неурядовими і неприбутковими організаціями [4]. Через специфіку військового сектору, витік нових військових технологій за кордон перебуває під повним контролем держави. Інновації, що виникають у цивільному держсекторі і у результаті діяльності неурядових і неприбуткових організацій, мають вільний характер розповсюдження і не створюються для отримання прибутку, хоча повинні розглядатись як досвід.

Природно, інвестиції в інноваційні розробки більш ефективні у галузях і підгалузях високих технологій, що необхідно враховувати при розробці заходів і механізмів стимулювання інноваційної діяльності у приватному секторі. Найбільша кількість інновацій, особливо покращуючих, виникають у підприємницькому середовищі. Саме ці інновації найбільше сприяють зростанню і конкурентоспроможності економіки. До того ж у підприємницькому середовищі найбільше проявляється вплив глобалізації. С. Крамер відзначає, що це виявляється насамперед у тому, що підвищується значущість навчання, імітації і міграції людей. Автор назвав їх глобальними факторами інноваційного розвитку. Як вважає С. Крамер, ці фактори взаємодіють із факторами інших груп, серед яких: ресурси (інноваційна структура), політика, кластерне середовище та інфраструктура [8]. На основі досліджень С. Крамера можна зробити висновок про те, що необхідно враховувати взаємодію (взаємоексплуатацію) факторів різних груп, тому що вплив факторів може бути взаємодоповнюючим. Фактори діють у комплексі,

тому «слабкість» однієї із груп знижує значущість й інших. Існування глобальних факторів свідчить і про те, що глобалізація змінила природу інноваційної діяльності. Вона здійснює вплив на фактори усіх груп.

З вищевикладеного випливає, що держава повинна, по-перше, максимізувати позитивні і компенсувати негативні наслідки глобалізації і, по-друге, підвищувати значущість глобальних факторів. Для цього слід модернізувати модель ДПП, яка повинна бути заснована на інших принципах стимулювання інноваційної діяльності, а саме: 1) постійне підвищення відкритості національної економіки стосовно глобального простору; 2) стимулювання конкуренції, підвищення економічної свободи у всіх аспектах; 3) створення чітких «правил гри» для суб'єктів інноваційної діяльності, які не суперечать міжнародно визнаним стандартам, і їх удосконалення залежно від зміни умов глобального простору; 4) стимулювання припливу нових знань і інновацій у країну, але відтоку тільки інновацій (за рахунок створення більш сприятливих можливостей для перетворення нових знань в інновації всередині країни); 5) залучення ресурсів, необхідних для інноваційної діяльності, з-за кордону; 6) розвиток спроможностей щодо розробки і комерціалізації інновацій у всіх сферах, де вони можуть виникати; 7) створення інноваційної інфраструктури, яка дозволяє оперувати на глобальному рівні.

У рамках «глобальної» моделі ДПП принципово важливим моментом є вибір методів (інструментів) стимулювання інноваційної діяльності. Як відзначалося раніше, використання методів прямої підтримки не тільки забороняється, але є і недоцільним з погляду держави. Це зумовлено бюджетними витратами, які постійно зростають, та зменшенням мотивації і самостійності суб'єктів, які отримують підтримку. Держава навпаки повинна всіляко активізувати суб'єктів, доповнюючи стимулюючий вплив конкуренції. У деяких випадках це взагалі може замінити ринкову конкуренцію, наприклад, конкурентний розподіл грантів на наукові дослідження між науково-дослідними інститутами. Методи прямої підтримки у більшості сфер повинні поступитися місцем непрямим. Мова йде, насамперед, про пряму підтримку у

приватному секторі і тих частинах держсектора, які можуть виходити на ринок і комерціалізувати розробки (у інших секторах державне фінансування розглядається не як підтримка, а як основа функціонування). Використання методів прямої підтримки може зберігатися тільки у виняткових випадках і те за умови, що це буде сприяти підвищенню економічної активності і конкуренції.

Непрямі методи повинні максимально диверсифікуватися. Традиційно виділяються: податкові, кредитні, митні, земельні пільги, а також інформаційне забезпечення, технічна і консалтингова підтримка. За кожною з цих груп повинні створюватись додаткові інструменти стимулювання, що відповідають новим завданням. Важливо відзначити, що такі додаткові інструменти обов'язково повинні стати спеціальними, тобто вирішувати специфічні проблеми, підтримувати особливі об'єкти і т.п. За рахунок непрямих методів може (без суттєвих втрат для держави) стимулюватися інноваційна діяльність суб'єктів, при чому незалежно від їх національної приналежності. Таким чином держава може збільшити привабливість країни (якщо вона приваблива з інших причин) для іноземних компаній.

У межах ДПП держава переважно фінансує фундаментальні і деякі прикладні (в основному у держсекторі) дослідження. З точки зору приватних інвестицій у дослідження і розробки більш привабливими є високотехнологічні галузі, де ефективність таких витрат вища. З точки зору держави структура фінансування повинна бути побудована за принципом створення глобальних досягнень, які потім будуть трансформовані у технологічні переваги національної економіки. Якщо країна не здатна самотійно забезпечувати прогрес науки за такими напрямками, вона повинна вступати у відносини співробітництва. Розвиток співробітництва в умовах глобалізації взагалі розглядається як імператив. Тому окремим напрямом ДПП має стати створення сприятливих умови для співробітництва у сфері інновацій, як на національному, так і на міжнародному рівні. У цьому напрямі необхідно використовувати можливості, що їх дають сучасні інформаційні технології.

Однієї з головних рис «глобальної» моделі ДПП повинна стати

прогресивність. Вона полягає, насамперед, у використанні світового досвіду інноваційного менеджменту, у тому числі у сфері управління дослідженнями і розробками, наукового прогнозування, стратегічного управління науково-технічним розвитком. ДПП саме повинна стати креативною, втілювати нове і прогресивне, орієнтованою на досягнення світового лідерства.

ДПП України в останні роки характеризувалась крайньою пасивністю. За роки незалежності не досягнуто успіхів у переході до інноваційної моделі розвитку економіки і, більше того, допущено деградацію науково-дослідного потенціалу і наукомісткої промисловості. Уряд, як і раніше, не приділяє достатньої уваги створенню національної інноваційної системи. На вирішення відповідних проблем спрямована Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [9], яка пройшла парламентські слухання у 2009 р. Стратегія з самого початку побудована на урахуванні закономірностей глобалізації і неолібералізації, у тому числі передбачає адаптацію існуючої національної інноваційної системи до умов глобалізації, підвищення її конкурентоспроможності, а також посилене використання міжнародного фактора в інтересах інноваційного розвитку економіки України. У контексті характеру установок даної Стратегії слід виділити кілька орієнтирів щодо зміни моделі ДПП України в умовах глобалізації. По-перше, повинні бути розширені принципи ДПП України, представлені у ст. 3 Закону України «Про інноваційну діяльність» [10] за рахунок уведення таких, які передбачають підвищення ролі держави у розвитку міжнародного співробітництва у сфері інновацій на всіх рівнях, підвищення відкритості інноваційного сектору економіки і т.п. По-друге, повинні бути уточнені заходи державного регулювання інноваційної діяльності, представлені у ст. 6 [11], а саме: визначення і підтримки пріоритетних напрямків інноваційної діяльності на основі урахування глобальних технологічних зрушень; формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих програм щодо розвитку міжнародного співробітництва у сфері інновацій; створення нормативно-правової бази та економічних механізмів

стимулювання такого міжнародного співробітництва; забезпечити захисту прав й інтересів суб'єктів інноваційної діяльності на міжнародному рівні; забезпечення фінансової підтримки виконання інноваційних проектів, спрямованих на створення глобальних переваг країни; стимулювання діяльності транснаціональних банків та інших закордонних фінансово-кредитних установ, які фінансують реалізацію інноваційних проектів в Україні; створення і підтримка функціонування інноваційної інфраструктури, яка відповідає вимогам глобалізації. Звичайно, за кожним з цих заходів необхідно оцінити можливі «інституційні ловушки» і загрози. У визначенні кінцевого формату ДПП пріоритетне значення має досвід розвинених країн [5; 6; 7], однак для розробки оптимального механізму їх реалізації корисний досвід країн, що розвиваються і країн з перехідною економікою [8], які вже добилися певних успіхів у переході до інноваційної економіки.

Висновки. Перетворення інновацій у найважливіший фактор конкурентоспроможності та економічного зростання змушує удосконалювати ДПП. Це вимагає урахування впливу глобалізації, тому що вона змінює умови інноваційної діяльності, її природу і характер. Зміна моделі ДПП, у першу чергу, повинно стосуватись відмови від методів прямої підтримки суб'єктів інноваційної діяльності, стимулювання навчання, імітації і припливу дослідників і фахівців, розвитку міжнародного співробітництва у сфері інновацій. Це має супроводжуватись підвищенням відкритості інноваційного сектору економіки. Існуюча система державного регулювання інноваційної діяльності в Україні повинна бути адаптована до умов глобалізації. Зміст кожного заходу регулювання має доповнюватись з метою більшого використання можливостей, що створені глобалізацією. У перспективних роботах зі даним напрямом передбачається розробити рекомендації щодо стимулювання базисних і покращуючих інновацій в умовах глобалізації.

Література:

1. Загашвили, В. Государство на новом этапе экономической глобализации

[Текст] / В. Загашвили // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – №5. – С. 43-51.

2. Дідківська, Л. Формування та розвиток міжнародної системи регулювання конкуренції [Текст] / Л. Дідківська // Економіст. – 2005. – №9. – С. 40-43.

3. Гусев, В. Государственная инновационная политика: аспект интернационализации [Текст] / В. Гусев // Экономика Украины. – 2003. – №6. – С. 77-84.

4. Kornai, J. Innovation and dynamism: Interaction between systems and technical progress [Текст] / J. Kornai // Economics of transition. – Oxford, 2010. – Vol. 1, №4. – P. 629-670.

5. Гаврилова Н. Инструменты инновационного развития: опыт США [Текст] // Економіст. – 2011. – №11 – С. 64-76.

6. Чернега, О.Б. Інноваційна компонента конкурентоспроможності економіки України [Текст] / [О.Б. Чернега, В.С. Білозубенко, І.С. Бондаренко. МОН України]. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. – 327 с.

7. Зайцев, В. Инновационная система Японии: реформы и современные возможности [Текст] / В. Зайцев // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – №2. – С. 3-14.

8. Krammer, S.M.S. Drivers of national innovation in transition: Evidence from a panel of Eastern European countries [Текст] / S.M.S. Krammer // Research policy. – Guildford, 2009. – Vol. 38, №5. – P. 845-860.

9. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (проект) / Офіційний веб-сайт Львівського центру науково-технічної і економічної інформації (укр. мовою) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <<http://cstei.lviv.ua/ua/item/44>>.

10. Закон України «Про інноваційну діяльність» / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України (укр. мовою) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>>.